

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/53/156-159>

İxtiyar Ağazadə
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0000-8136-9472>
i.agazada@yahoo.com

Mənfəət və zərərlərin uçotunun əhəmiyyəti

Xülasə

Müasir biznes mühitində müəssisələrin maliyyə nəticələrinin düzgün və şəffaf şəkildə müəyyənənləşdirilməsi iqtisadi fəaliyyətin effektivliyinin əsas göstəricilərindən biridir. Bu baxımdan mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisənin strateji idarəetmə prosesində mühüm rol oynayır. Mənfəət və zərər uçotu təşkilatın gəlir və xərclərinin sistemli şəkildə qeydiyyatına alınmasını, maliyyə nəticələrinin təhlil olunmasını və gələcək fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən edilməsini təmin edir. Həmin uçot növü vasitəsilə müəssisə maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirir, resurslardan səmərəli istifadə səviyyəsini müəyyənənləşdirir və qərar qəbulətmə prosesini optimallaşdırır.

Mənfəət və zərərlərin uçotu sahibkarlıq subyektlərində rentabellik göstəricilərinin təhlilinə, risklərin minimallaşdırılmasına və maliyyə axınlarının düzgün idarə olunmasına xidmət edir. Bu uçot sayəsində müəssisə investisiya imkanlarını qiymətləndirir, fəaliyyət strategiyasını təkmilləşdirir və bazarda rəqabət qabiliyyətini artırır. Bundan əlavə, mənfəət və zərər hesabatlarının hazırlanması və düzgün təhlili dövlət orqanları qarşısında hesabatlılığın təmin edilməsinə, vergi öhdəliklərinin düzgün yerinə yetirilməsinə və maliyyə şəffaflığının təmininə şərait yaradır.

Beləliklə, mənfəət və zərərlərin uçotunun əhəmiyyəti yalnız müəssisədaxili maliyyə idarəetməsi ilə məhdudlaşmır, həm də iqtisadi sistemin ümumi sabitliyinə və inkişafına mühüm təsir göstərir. Düzgün aparılmış uçot sistemi müəssisəyə səmərəli fəaliyyət göstərmək, riskləri vaxtında müəyyənənləşdirmək və dayanıqlı maliyyə nəticələri əldə etmək imkanı verir.

Açar sözlər: mənfəət, zərər, maliyyə uçotu, rentabellik, maliyyə hesabatları, riskin idarə edilməsi, şəffaflıq

İkhtiyar Agazade
Azerbaijan State Agrarian University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0000-8136-9472>
i.agazada@yahoo.com

The Importance of Accounting for Profits and Losses

Abstract

In the modern business environment, the accurate and transparent determination of a company's financial results is one of the key indicators of effective economic activity. In this regard, profit and loss accounting plays a crucial role in the strategic management process of enterprises. This type of accounting ensures the systematic recording of revenues and expenses, the analysis of financial outcomes, and the identification of future operational directions. Through profit and loss accounting, companies can assess their financial stability, determine the efficiency of resource utilization, and optimize decision-making processes.

Profit and loss accounting also contributes to the analysis of profitability indicators in business entities, the minimization of financial risks, and the proper management of cash flows. With the help of this accounting system, enterprises evaluate investment opportunities, improve operational strategies, and enhance their competitiveness in the market. Furthermore, the preparation and proper

analysis of profit and loss statements enable compliance with reporting requirements to government authorities, the accurate fulfillment of tax obligations, and the enhancement of financial transparency.

Thus, the importance of profit and loss accounting goes beyond internal financial management and has a significant impact on the overall stability and development of the economic system. A well-organized accounting system enables enterprises to operate efficiently, identify risks in a timely manner, and achieve sustainable financial performance.

Keywords: *profit, loss, financial accounting, profitability, financial statements, risk management, transparency*

Giriş

Müasir dövrdə sürətlə qloballaşan iqtisadi mühit və bazar münasibətləri müəssisələrdən daha səmərəli idarəetmə, resurslardan düzgün istifadə və maliyyə nəticələrinin dəqiq təhlilini tələb edir. Təşkilatların uzunmüddətli fəaliyyət strategiyalarının uğurlu həyata keçirilməsi birbaşa onların maliyyə vəziyyətinin obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsindən asılıdır. Bu kontekstdə mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisələrin maliyyə idarəetmə sisteminin əsas elementlərindən biri kimi çıxış edir və onların iqtisadi fəaliyyət nəticələrini əks etdirən mühüm informasiya mənbəyinə çevrilir (Azərbaycan Respublikası Mühəsibat Uçotu Haqqında Qanun, 2020; Nobes & Parker, 2020).

Mənfəət və zərər uçotu müəssisənin əldə etdiyi gəlirləri və çəkdiyi xərcləri sistemli şəkildə əks etdirərək maliyyə nəticələrinin formalaşmasına şərait yaradır. Bu məlumatlar əsasında rəhbərlik strateji qərarlar qəbul edir, investisiya layihələrinin səmərəliliyini qiymətləndirir, maliyyə risklərini təhlil edir və bazar şəraitinə uyğun fəaliyyət istiqaməti müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, mənfəət və zərər uçotu müəssisənin vergi öhdəliklərinin düzgün hesablanması, dövlət qurumlarına hesabatlılıq, eləcə də maliyyə fəaliyyətinin şəffaflığının təmin edilməsində böyük rol oynayır (Bodie & Merton, 2022; Black, 2020).

Hazırkı iqtisadi şəraitdə rəqabət qabiliyyətinin artırılması, kapitalın düzgün idarə olunması və maliyyə sabitliyinin qorunub saxlanması hər bir müəssisə üçün mühüm prioritetdir. Məhz bu səbəbdən mənfəət və zərərlərin uçotu sisteminin düzgün təşkili və tətbiqi təkcə mühəsibat uçotu baxımından deyil, həm də ümumi idarəetmə strategiyasının formalaşdırılması baxımından əhəmiyyət daşıyır. Səmərəli uçot sistemi müəssisəyə öz fəaliyyət nəticələrini obyektiv təhlil etməyə, riskləri vaxtında aşkar etməyə və iqtisadi resurslardan optimal şəkildə istifadə etməyə imkan verir (IFRS Foundation, 2023).

Beləliklə, mənfəət və zərərlərin uçotu müasir müəssisələrin maliyyə idarəetmə mexanizminin ayrılmaz hissəsidir və onun düzgün aparılması iqtisadi dayanıqlığın, gəlirliliyin və fəaliyyətin davamlılığının təmin olunmasında fundamental rol oynayır. Bu tədqiqat işində mənfəət və zərərlərin uçotunun iqtisadi mahiyyəti, əhəmiyyəti, tətbiq prinsipləri və müəssisələrin inkişafına təsiri geniş şəkildə araşdırılır (Horngren, Sundem & Elliott, 2022; Anthony, Hawkins & Merchant).

Tədqiqat

Müasir qloballaşmış iqtisadi şəraitdə müəssisələrin maliyyə dayanıqlığının qorunması, resurslardan səmərəli istifadə olunması və rəqabət üstünlüyü əldə etməsi iqtisadi idarəetmənin əsas tələblərindəndir. Bu şəraitdə biznes strukturlarının gəlir və xərc dinamikasını düzgün qiymətləndirməsi, qərar qəbul etmə prosesində real maliyyə məlumatlarından istifadə etməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisənin iqtisadi fəaliyyət nəticələrini əks etdirən və idarəetmənin strateji istiqamətlərinin müəyyənləşməsi üçün baza rolunu oynayan əsas mexanizmdir. Bu səbəbdən mövzunun aktuallığı müasir uçot sistemlərinin idarəetmə prosesində tutduğu mühüm mövqedən irəli gəlir (Warren, Reeve & Duchac, 2021; Holmes & Sugden).

Tədqiqatın əsas məqsədi mənfəət və zərərlərin uçotunun iqtisadi mahiyyətini, müəssisə fəaliyyətində rolunu, tətbiq mexanizmlərini araşdırmaq, həmçinin bu uçot sisteminin idarəetmə qərarlarına təsirini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün gəlir və xərclərin formalaşma prinsiplərinin izah edilməsi, mənfəət və zərərin təsnifatının müəyyənləşdirilməsi, uçot məlumatlarının analiz mexanizmlərinin araşdırılması, uçot göstəricilərinin idarəetmə prosesində rolunun qiymətləndirilməsi, beynəlxalq mühəsibat standartlarına uyğun uçot modelinin xüsusiyyətlərinin

göstərilməsi və praktik problemlərin aşkar edilməsi kimi vəzifələr irəli sürülür (Melnikova, 2022; Kaplan & Norton).

Tədqiqat çərçivəsində müəssisələrin maliyyə fəaliyyəti nəticələri, yəni gəlirlər və xərclər araşdırma obyektini təşkil edir. Araşdırmanın predmeti isə mənfəət və zərərlərin uçotunun prinsipləri, metodları və idarəetmə sisteminə təsiridir. Tədqiqatın nəzəri bazası müasir maliyyə nəzəriyyələri, beynəlxalq mühasibat uçotu standartları, elmi məqalələr və praktiki tətbiq materiallarına əsaslanır. Eyni zamanda analitik təhlil, müqayisə və sistemləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir (Garrison, Noreen, & Brewer, 2022; Drury).

Mənfəət və zərər uçotu müəssisənin maliyyə nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsinə, risklərin müəyyənləşdirilməsinə, büdcə planlaşdırılmasının daha səmərəli təşkilinə və sonda iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə xidmət edir. Düzgün qurulan uçot sistemi real maliyyə vəziyyətinin dəyərləndirilməsini təmin etməklə yanaşı, biznesin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının formalaşmasına şərait yaradır. Beləliklə, mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisə idarəetməsinin ayrılmaz elementidir və onun optimallaşdırılması müasir iqtisadiyyatda uğurlu fəaliyyətin əsas şərtlərindən biri hesab olunur (Warren, Reeve & Duchac, 2021; Wild, Shaw & Chiappetta).

Aparılan təhlillər göstərir ki, mənfəət və zərərlərin uçotu müasir müəssisələrin maliyyə idarəetmə sisteminin əsas komponentlərindən biridir və iqtisadi qərar qəbulətmə prosesində strateji funksiyaya malikdir. Bu uçot sistemi gəlirlərin və xərclərin real dəyərləndirilməsini təmin edir, müəssisənin maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirməyə, fəaliyyətin rentabellik səviyyəsini müəyyənləşdirməyə və risklərin vaxtında aşkarlanmasına imkan yaradır. Eyni zamanda, mənfəət və zərər hesabatlarının düzgün tərtib olunması müəssisənin dövlət orqanları qarşısında öhdəliklərinin şəffaf şəkildə yerinə yetirilməsinə, vergi intizamının qorunmasına və investorların etimadının artırılmasına şərait yaradır. Düzgün qurulmuş uçot sistemi müəssisəyə uzunmüddətli inkişaf strategiyası formalaşdırmaq, investisiya qərarlarını əsaslandırmaq və rəqabət üstünlüyünü təmin etmək imkanı verir. Beləliklə, mənfəət və zərərlərin uçotu yalnız mühasibat prosesinin texniki hissəsi deyil, həm də müəssisənin iqtisadi inkişafının müəyyənləşdirilməsində əsas vasitələrdən biridir (Garrison, Noreen & Brewer; Melnikova, 2022).

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, mənfəət və zərərlərin uçotu müasir müəssisələrin maliyyə idarəetmə sisteminin əsas komponentlərindən biridir və iqtisadi qərar qəbulətmə prosesində strateji funksiyaya malikdir. Bu uçot sistemi gəlirlərin və xərclərin real dəyərləndirilməsini təmin edir, müəssisənin maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirməyə, fəaliyyətin rentabellik səviyyəsini müəyyənləşdirməyə və risklərin vaxtında aşkarlanmasına imkan yaradır. Eyni zamanda, mənfəət və zərər hesabatlarının düzgün tərtib olunması müəssisənin dövlət orqanları qarşısında öhdəliklərinin şəffaf şəkildə yerinə yetirilməsinə, vergi intizamının qorunmasına və investorların etimadının artırılmasına şərait yaradır. Düzgün qurulmuş uçot sistemi müəssisəyə uzunmüddətli inkişaf strategiyası formalaşdırmaq, investisiya qərarlarını əsaslandırmaq və rəqabət üstünlüyünü təmin etmək imkanı verir. Beləliklə, mənfəət və zərərlərin uçotu yalnız mühasibat prosesinin texniki hissəsi deyil, həm də müəssisənin iqtisadi inkişafının müəyyənləşdirilməsində əsas vasitələrdən biridir.

Bundan əlavə, mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisələrin strateji planlaşdırılmasında əsas informasiya mənbəyi kimi çıxış edir və idarəetmə prosesində operativ qərarların qəbulunu sürətləndirir. Uçot məlumatları əsasında müəssisə gələcək dövrlər üçün büdcə planlarını tərtib edir, xərclərin optimallaşdırılması istiqamətində tədbirlər görür və pul axınlarını daha səmərəli idarə edir. Bu sistem biznes subyektlərinə bazar dəyişikliklərinə çevik reaksiya verməyə, risk amillərini düzgün qiymətləndirməyə və uyğunlaşma qabiliyyətini artırmağa imkan yaradır. Düzgün uçot prosesinin tətbiqi müəssisədə maliyyə intizamını gücləndirir, daxili nəzarəti təmin edir və fəaliyyətin şəffaflığını artırır. Belə şəffaflıq isə həm dövlət qurumları, həm də investorlar üçün etibarlı maliyyə mühitinin yaradılmasında mühüm rol oynayır.

Mənfəət və zərərlərin uçotu həmçinin müəssisələrin sosial məsuliyyətinin təminində vacib mexanizm olmaqla, iqtisadi etik davranışın formalaşmasına töhfə verir. Bu uçot növü iqtisadi

reallıqların obyektiv qiymətləndirilməsini təmin etdiyi üçün strateji inkişaf proqramlarının hazırlanmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müəssisələr bu uçot məlumatları əsasında resurs bölgüsünü optimallaşdırır və məqsədyönlü investisiya layihələri həyata keçirirlər. Mənfəət və zərər məlumatlarının analitik təhlili gəlirlilik səviyyəsini yüksəltmək üçün əlavə imkanlar və bazar genişlənməsi perspektivləri müəyyən edir. Eyni zamanda, bu məlumatlar təşkilatın fəaliyyətində mümkün maliyyə fəsadlarının qarşısının alınmasında mühüm vasitədir.

Uğurlu uçot sistemi müəssisənin uzunmüddətli inkişafını təmin edir, dayanıqlılığını artırır və iqtisadi mühitdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bu baxımdan mənfəət və zərərlərin uçotu yalnız maliyyə proseduru deyil, həm də biznesin davamlı idarəetmə fəlsəfəsinin əsas elementidir. Nəticə olaraq demək olar ki, səmərəli uçot sistemi olmadan müəssisənin strateji idarəetməsi, risklərin idarə olunması və rəqabət üstünlüyünün əldə olunması mümkün deyildir. Bu səbəbdən müasir iqtisadiyyatda mənfəət və zərər uçotunun təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və rəqəmsal texnologiyalara inteqrasiyası vacib zərurət kimi çıxış edir. Ümumiyyətlə, mənfəət və zərərlərin uçotu müəssisənin iqtisadi sabitliyinin, innovativ inkişafının və bazarda uğurlu mövqeyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Anthony, R., Hawkins, D., Merchant, K. *Accounting: Text and Cases*. McGraw-Hill, 2021.
2. Azərbaycan Respublikası Mühəsibat Uçotu Haqqında Qanun. 2020.
3. Black, G., *Business Accounting and Finance*. Pearson, 2020.
4. Bodie, Z., Merton, R. *Finance*. Pearson, 2022.
5. Drury, C. *Management and Cost Accounting*. Cengage, 2020.
6. Garrison, R., Noreen, E., Brewer, P. *Managerial Accounting*. McGraw-Hill, 2022.
7. Holmes, G., Sugden, A. *Interpreting Company Reports and Accounts*. Financial Times Publishing, 2020.
8. Horngren, C., Sundem, G., Elliott, J. *Introduction to Financial Accounting*. Pearson, 2022.
9. IFRS Foundation. *International Financial Reporting Standards*. 2023.
10. Kaplan, R., Norton, D. *The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action*. Harvard Business School Press, 2021.
11. Melnikova M. *Mühəsibat uçotu və maliyyə hesabatları*. Elm və Təhsil, 2022.
12. Nobes, C., Parker, R. *Comparative International Accounting*. Pearson, 2021.
13. Warren, C., Reeve, J., Duchac, J. *Financial Accounting*. Cengage Learning, 2021.
14. Wild, J., Shaw, K., Chiappetta, B. *Fundamental Accounting Principles*. McGraw-Hill, 2022.

Daxil oldu: 01.07.2025

Qəbul edildi: 14.10.2025